

ТЕАТРАЛЬНА СПРАВА РОДИНИ ТОБІЛЕВИЧІВ

І.В. Щербіна,

доцент кафедри музикознавства та
вокально-хорових дисциплін
Уманського державного педагогічного
університету імені Павла Тичини
кандидат мистецтвознавства, доцент

Родину Тобілевичів називають основою українського театру, бо Іван Карпенко-Карий був драматургом і актором, його брати – режисерами та акторами: Микола Садовський, Панас Саксаганський, сестра – актриса та співачка Марія Садовська-Барілотті.

У родину Тобілевичів увійшли найкращі артистки українського театру: Марія Заньковецька та Софія Тобілевич. Тобілевичі сприяли становленню професійного театру та драматургії. І. Карпенко-Карий стає актором-професіоналом – працює спочатку в трупі М. Садовського, а пізніше, прагнучи об'єднати кращі артистичні сили в одному колективі, разом із П. Саксаганським, очолює «Товариство російсько-малоросійських артистів».

377

Так у 1878 році Іван Карпович талановито зіграв роль Назар у драмі Т. Г. Шевченка «Назар Стодоля» (за власною постановкою). Відомо, що для свого псевдоніма митець взяв прізвище одного з героїв Гната Карого, а своїх рідних дітей назвав Назаром і Галею [1, с.76].

Театральна діяльність для І. К. Карпенка-Карого стала справою життя. І. Тобілевич у ці роки багато працював як актор. Найяскравіше його виконавська майстерність виявилась у таких різнопланових ролях, як возний («Наталка Полтавка»), Калитка («Сто тисяч»), Пузир («Хазяїн»), Назар («Назар Стодоля») та інші. Про його сценічний талант, писала тодішня преса «Одесский вестник».

Вистави трупи братів Тобілевичів мали великий успіх. І. Карпенко-Карий і П. Саксаганський закликали акторів об'єднатися в одному товаристві. Саме їх трупа й стала тим творчим осередком, у якому пізніше зійшлися корифеї українського театру.

Відомо, що Іван Карпенко-Карий (1845–1907), Микола Садовський (1856–1933), Панас Саксаганський (1859–1940) – троє рідних братів, сприяли збереженню української ідентичності, становлення нації. Належали вони до роду Тубілевичів (Тубелевичів). Згодом руками головного персонажа п'єси «Мартин Боруля» (1886 р.) Іван Карпович спалить документи на дворянство. Проте насправді купа документів про дворянство Тобілевичів виявилася незнищеною. Вона повністю збереглася до сьогодення [2].

У 1883 р. в альманасі Михайла Старицького «Рада» було надруковано оповідання під назвою «Новобранець», підписане псевдонімом Гнат Карий.

У книзі «Життя Івана Тобілевича» Софія Віталіївна згадує: «Були репетиції «Назара Стодолі», і була вистава. Все сталося так, щоб молоді познайомилися і полюбили один одного, навіть пережили, як ті герої п'єси,

такі самі перешкоди з боку багатих батьків Надії Тарковської». Упродовж свого життя Карпенко-Карий тісно дружив з Марком Кропивницьким. Вони разом були на чиновницькій службі, пізніше організували драматичний гурток і створювали театр корифеїв. Слово «корифей» – грецького походження, що означає «керівник хору» або «заспівувач». Іншими словами, так елліни звали художнього керівника драми.

У лютому 1875 року, на роковини смерті Т. Шевченка, в Єлисаветграді було поставлено п'єсу «Назар Стодоля», де Іван Тобілевич грав роль Назара. Тоді вперше на сцені громадського зібрання прозвучали «Вечорниці» Петра Ніщинського. Зокрема славнозвісна пісня «Закувала сива зозуля» у виконанні Марії Тобілевич, яку Ніщинський назвав «українським соловейком». У цьому гурті брав участь і троюрідний племінник славетного Кобзаря – Йосип Варфоломійович Шевченко. Деякий час він прожив у Єлисаветграді, тут же і написав свою першу збірку під псевдонімом І. Гриненко. Йосип часто бував у домі Івана та Надії Тобілевичів на вул. Знам'янській, де українська інтелігенція міста влаштовувала літературно-музичні вечори. Там молодий юнкер познайомився з Марією Тобілевич, навіть сватався до неї.

1885 року С. В. Тобілевич у співавторстві з І. Карпенко-Карим написала чотирьохактну драму «Чортова скала», використавши сюжетні мотиви Галасевича. Дозволена цензурою восени 1885 року, ця п'єса якийсь час була і в

378

репертуарі театру. 1905 року С. Тобілевич переклала українською мовою драму польського письменника Горчинського «В липневу ніч» («W pos lipowa»), що дістала премію Г. Сенкевича. Брала С. В. Тобілевич участь і в роботі над драмою «Гуцули» та рядом інших п'єс і як перекладач, і як літературний радник, і як секретар-переписувач.

Згодом була доведена причетність драматурга до діяльності Єлисаветградського гуртка, і як наслідок, за неблагонадійність звільнено з посади секретаря поліції. Тому з 1884 року І. Тобілевичу довелося як політичному засланцеві проживати у місті Новочеркаську. Щоб здобути засоби для існування, актору доводилось працювати ковалем-молотобійцем у місцевій кузні. Пізніше він відкрив палітурну майстерню, де займався опрацюванням книжок. Помічницею у всьому Івану Тобілевичу була його друга дружина Софія Віталіївна.

У засланні І. Карпенко-Карий написав свою першу драму «Чабан» («Бурлака»), а також п'єси «Бондарівна», «Розумний і дурень», «Наймичка», «Безталанна», які опублікував протягом 1886-1887 років. Перший «Збірник драматичних творів» письменника вийшов у Херсоні в 1886 році. У творах автор зображує красу духовного світу простих людей, селян, представників «мужицького життя» [5, с.84].

У спадщині драматурга існує оригінальна п'єса під назвою «Мартин Боруля», створена у 1886 році. В цьому творі Карпенко-Карий використав історію намагання власного батька підтвердити своє дворянське походження. У комедії ідеться про бажання простої людини вибитись у пани, намагання відновити втрачене предками дворянство. Мартин губить той добрий і

чесний моральний набуток, який йому передали предки. Пригоди Борулі викликає і сьогодні сміх, і жаль [3].

В 1887 році родина Тобілевичів одержала дозвіл ще два роки заслання прожити на хуторі Надія Єлисаветградського повіту під «гласним наглядом поліції». Хутір, що закладений на землях поміщиків Тарковських, Іван Тобілевич назвав іменем дружини. І донині хутір Надія являється історико-культурним заповідником.

У 1888 році із Івана Карпенка-Карого знято гласний нагляд, він відразу ж вступив до трупи М. Садовського, пізніше – П. Саксаганського. Так видатний актор повернувся на сцену і вже до кінця життя не залишав її.

Актори багато гастролювали по Україні та за її межами. З 7 листопада по 22 грудня 1896 року трупа перебувала в Кишиневі. Відомо, вистави «Хазяїна» пройшли на початку 1901 р. і були сприйняті глядачами з великим захопленням. Роль Пузиря виконував сам автор. У листі до сина він писав: «Я сам бачу, що це найкраща моя комедія... «У 1900 р. сталася ще одна визначна подія: М. Кропивницький, І. Карпенко-Карий, М. Садовський, П. Саксаганський, М. Заньковецька та інші об'єдналися в одній трупі, що дістала назву «Трупа Кропивницького під орудою Саксаганського і Садовського за участю Заньковецької».

Товариство І. Тобілевича та П. Саксаганського мало різні назви: «Товариство російсько-малоросійських артистів під керівництвом П. Саксаганського», «Об'єднане товариство російсько-малоросійських артистів

379

під керівництвом П. Саксаганського і М. Садовського за участю М. Заньковецької» та інші назви. В історичному репертуарі керівництво театру орієнтувалося на п'єси І. Карпенка-Карого, М. Старицького та М. Кропивницького [6, с.302].

Найбільш репертуарними були – «Безталанна», що налічувала 142 вистави, «Мартин Боруля» – 136 вистав, «Сто тисяч» – 128 вистав, «Хазяїн» – 78 вистав. Першою п'єсою, що вийшла з-під пера драматурга у 1889 році була комедія «Гроші». Цензура заборонила твір, як «незручний». Після переробки комедія була дозволена під зміненою назвою «Сто тисяч». У творі зображено чоловіка з нестерпною жадобою до збагачення, і це стає причиною того, що людина заради наживи йде на злочин, прагне швидкого збагачення. Багатство і влада керують вчинками головного героя твору Калитки. У 1890 році п'єса ставилась на сцені театру. Роль Герасима Калитки виконував сам автор.

Виснажуючись фізично і морально, І. Карпенко-Карий душею відпочивав на хуторі Надія, в його зеленій тиші, а ще – в праці на землі, яку митець любив і поважав. Тут йому добре творилося. Визнання здобула комедія в 4-х діях «Хазяїн», написана у 1900 році. Темою твору були конкретні сторони реальної дійсності, що покладені в його основу. Сам автор визначив ідею твору «Хазяїн» – зла сатира на чоловічу любов до стягання без жодної іншої мети [4]. Драматург був добре обізнаний з життям сільських багатіїв на українському Півдні, з методами їхнього збагачення, саме це й визначило тему комедії, де в центрі поставлено мільйонера-аграрія Терентія Пузиря,

який має незліченні багатства. Пузир – це «дика, страшена сила» без ознак культур [6, с.346].

У 1899 році в світ вийшла історична драма під назвою «Сава Чалий», присвячена подіям гайдамаччини, яка стала вершиною драматургії XIX ст. У той час, коли ідейно-художній рівень багатьох труп був низьким, корифеї українського театру вбачали в об'єднанні кращих сил один із засобів збереження справжнього мистецтва. Гастролі об'єданого товариства корифеїв проходять успішно. Кожна вистава приносить успіх, захоплює широкі кола глядачів. У липні – серпні 1902 р. трупа виступала в Харкові.

У період 1903-1904 років І. Карпенко-Карий повернувся до свого улюбленого жанру – соціальної комедії на сучасному матеріалі. Талановиті комедії «Суєта» і «Житейське море» розповідають про життя інтелігенції. Вони ж були останніми завершеними творами письменника. Чимало інших творчих задумів не було здійснено. Літній сезон 1903 р. трупа корифеїв розпочала також у Харкові. Справи йшли добре. Особливим успіхом користувались вистави комедій І. Карпенка-Карого «Сто тисяч» і «Хазяїн». Наближалось свято відкриття пам'ятника І. П. Котляревському в Полтаві, на яке трупа одержала запрошення. І. Карпенко-Карий переживав тоді щасливі дні, радів, що його п'єси йдуть на сцені й високо оцінені театральною критикою.

Розруха внаслідок подій першої революції 1905 року відбилася на театральній справі. Здоров'я І. Карпенка-Карого дедалі гіршало. В ті дні, коли його стан трохи поліпшувався, він брав участь у виставах. У другій половині січня 1907 р. трупа гастролювала в Умані. І. Карпенко-Карий грав у десяти виставах. Це були останні виступи талановитого актора. Внесок І. Карпенка-Карого в українську класичну драматургію, за словами І. Франка, «наповняє

380

нас почуттям подиву до його таланту». Популярністю театр корифеїв користувався не тільки в Україні, Москві, але і в Санкт-Петербурзі. Він не просто конкурував з імператорським театром – він перевершував його у всьому. Російський драматург Олександр Островський, який називав російський театр «театром порожній забави» писав: «Глядач лавиною сунув в український театр, де показувалося мужицьке життя» Серед акторів театру корифеїв представники з сім'ї Тобілевичів: Іван Карпенко-Карий (актор і драматург), Панас Саксаганський (актор), Микола Садовський (актор) і Марія Садовська-Барілотті (актриса і співачка). Отже, перший український театр довгий час залишався й кращим – Кропивницький зумів підібрати людей та розкрити їх особистий творчий потенціал. Саме за Садовського театр став по-справжньому народним. Вже не актори шукали глядача, а глядач – театр. У Київ почали з'їжджатися громадяни з усіх куточків імперії, а на представлення міг потрапити кожен, так як, будучи ідейним театралом.

Література

1. Антологія української драматургії : Збірник . - К. : Мистецтво, [Вип. 2]. - 2005. – 432 с.
2. Дем'янівська Л.С. КарпенкоКарий: Життя і творчість. – К., 1995.

3. Карпенко-Карий І. К. Драматичні твори / Ред. С. Д. Зубков. – К. : Наукова думка, 1989. – 680 с.
4. Карпенко-Карий І. К. Твори: В 3-х т. / І. К. Карпенко-Карий.- К.: Дніпро, 1985.
5. Коломієць Р. Г. Театр Саксаганського і Карпенка-Карого/ Р. Г. Коломієць. – К. : Мистецтво, 1984. – 100 с.
6. Українська драматургія ХІХ-ХХ століть: Михайло Старицький. Іван Карпенко-Карий. Іван Кочерга / Ред. О. Б. Діденко, О. В. Осадча. – К. : Наукова думка, 2006. – 408 с.